

ΒΙΒΛΙΟ

912

Από τον Ρήγα στον Καποδίστρια

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος
«Κατακτώντας την ανεξαρτησία.
Δέκα δοκίμια για την Επανάσταση του 1821»
Εκδόσεις Πατάκη
Μάιος 2010

Τα τελευταία χρόνια, σε όλους τους ερασιμικτικούς τομείς, η έρευνα των πρωτογενών πηγών γίνεται να έχει υποχωρήσει έναντι των θεωρητικών συλλήψεων. Αλλά και όσοι αποφασίζουν να καταπιαστούν με την πλέον επίσημη και συνάμα, λιγότερο προσοδοφόρα από άποψη επιστημονικής αίγλης, μελέτη των πρώτων μαρτυριών, συχνά υπομούν έναν βασικό παράγοντα κατά τη συστηματική εξέταση των δεδομένων. Πρόκειται για τον τρόπο διατύπωσης των ερωτημάτων ή και υποθέσεων εργασίας. Για να επικρατήσει ο ερευνητής όλα τα στοιχεία που, λ.χ., ένα έργο παλαιότερης εποχής εμπνεύσει, θα πρέπει να εμβριθύνει ή, σωστότερα, να εντομώσει στις συνθήκες υπό τις οποίες εκείνο είχε συνταχθεί. Επιπροσθέτως, να αποκηρυκτοποιήσει τη λογική των ανθρώπων που το συνέταξαν, καθώς και τις επικρατούσες στην εποχή τους νοοτροπίες. Αν εκείνος επιμένει να διατυπώνει τα ερωτήματά του μέσα από τις αντιλήψεις των πολύ μεταγενέστερων διάνων του χρόνου, το πιθανότερο, εκείνο να παραμένει πεισματικά ασηπτό. 'Η, στην καλύτερη περίπτωση, να αποκαλύπτει μέρος της αλήθειας του. Γι' αυτό και συχνά, όταν ένας μελετητής επανακρίνει, μετά κάποιο χρονικό διάστημα, στο ίδιο αντικείμενο με μια φρέσκα οπτική, ανακαλύπτει εξηγήσεις, που δείχνουν μεν προφανείς αλλά είχαν διαφύγει προηγούμενων αναζητήσεων.

Ο ιστορικός Κωνσταντίνος Σβολόπουλος ανέκθεσε στηρίζεται πρωτίστως στη μαρτυρία των πηγών. Γενικός, που έγραψε να υπογραμμιστεί το πρόσφορο βιβλίο του, με θέματα γύρω από την Επανάσταση του 1821. Σε αυτό συγκεντρώνει δέκα δοκίμια του, δημοσιευμένα, όλα πλην ενός, στο διάστημα των τελευταίων 35 χρόνων, τα οποία παραθέτει αναδιατεταγμένα σε χρονολογική σειρά. Να θυμίσουμε ότι, προ τριετίας, είχε με παρουσιάζει ένα άλλο βιβλίο του, και πάλι για την Επανάσταση, το «Προμηνώντας στο Μεσολόγγι. Έργα και ημέρες του Θανάση Ραζζόπουλου 1798-1820». Με την ίδια ταπεινή έρευνα, που εφαρμόζει για να ανασηκώσει τον βίο του μάλλον άγνωστου Θανάση Ραζζόπουλου, προχωρά και στη διερεύνηση των δέκα, καινούριων, θεμάτων από το '21. Ουσιαστικά, επανακρίνεται σε πρωτογενείς πηγές, στοχεύοντας στην εξαντλητική αξιοποίησή τους, χωρίς να υποσέληται την έρευνα για τον εντοπισμό και νέων αρχαιολογικών πηγών κυρίως εκτός Ελλάδος.

Εν αρχή, τοποθετείται ο Ρήγας Βελεσλίνης, του οποίου διασώθηκαν μεν τα έργα αλλά ο βίος και η δράση του διερευνώσαν μέσα από τα κενά των ελάχιστων διαθέσιμων τεκμηρίων από την Ιστορία προς τον θύλο. Κίβρια, πάντως, πηγή για τα επαναστατικά του σχέδια παραμένει ο φράκλας που είχε καταρτίσει η αντροπική αστυνομία. Ο Ρήγας, με τις αρχές του Διαφωτισμού και τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, ετοίμασε τη Διακήρυξη, που τύπος τον Οκτώβριο του 1797. Σε αυτήν, οραματίζεται ένα ενιαίο κράτος, με το όνομα Ελληνική Δημοκρατία και γλώσσα την ελληνική. Ελληνικός αποκαλείται ο λαός του, συμπεριλαμβανεί, όμως, όλα τα γένη που κατοικούσαν σε εκείνα τα εδάφη: Έλληνες, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένιοι, Τούρκοι. Σίγουρα πρόκειται για ένα επαναστατικό σχέδιο, γι' αυτό και ο Ρήγας κατατάσσεται στις φιλοσοφικές, φιλελεύθερες δυνάμεις. Αρκούσε, όμως, αυτό για να ευνοηθεί το εγχείρημά του; Όπως δείχνουν νέα ερευνητικά στοιχεία, ο Ρήγας δεν σκόπευε μόνο ένας εθνικής, ούτε περιορισμένης στην ηπειρωτική ανωνία του λαού, αλλά προχώρησε στη αναζητή-

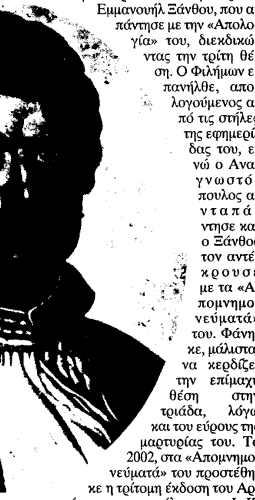
ση υποστηρικτών τόσο στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και στις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής. Ένας πρώτος ήταν ο πασάς του Βιδινίου, Οσμάν Πασβάνογλου, ο "πρώτος αποστάτης", όπως τον αποκαλεί στον «Θούριο». Λιγότερο ή ελάχιστα γνωστή σήμερα είναι η ανταρσία του Πασβάνογλου σε σχέση με εκείνη του Αλή Πασά, έδωσε, όμως, πολύ περισσότερες ελπίδες στους υποδούλους λαούς της Βαλκανικής. Όπως και οι ελπίδες που τους ανατέφωσε ο υποστηρικτής του Ρήγα, ο Βοναπάρτης. Ανεξάρτητα αν δεν εννοώθη καν, καθώς οι συγγραφείς στάθηκαν δυσμενείς. Πάντως, οι μαρτυρίες, που έρχονται στο φως, δείχνουν ότι ο Ρήγας "βάδισε περισκεμμένα".

Ο Σβολόπουλος, συγκεντρώνοντας στοιχεία, στήνει το πλέγμα από τις λανθάνουσες επαναστατικές σημειώσεις στα τέλη του 18ου αιώνα, όπως ακριβώς το έχει συλλάβει η υψηλή ποιητική έξαρση του Εγγονόπουλου: «...Μπολβαί! Είσαι του Ρήγα Φεραίου παιδί, / Τον Αντωνίου Οικονόμου - που τόσο άδικα τον σράξαν- / και του Πααβαντζόγλου αδελφός, / Τ' όνειρο του μεγάλου Μαξίμιλιανού ντε Ρομπειπερό / ξαναζεί στο μέτωπό σου...»

Το δεύτερο δοκίμιο προστίθεται στις διαθέσιμες μαρτυρίες των περιηγητών για την προεπαναστατική Ελλάδα. Σχολιάζει το ανέκδοτο υπόμνημα ενός ασκουμένου γάλλου προσέξου του Σμιόνη κατά την πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς επικεντρώνεται σε τέσσερα νησιά - τρία του Αργολοποταμίου, 'Υδρα-Σπέτσες-Πόρο, και ένα του Ανατολικού Αιγαίου, τα Ψαρά - τα οποία, στερούμενα αρχαίων μνημείων, δεν είχαν προσελκύσει τους περιηγητές. Παρέχει στοιχεία για την εσωτερική διοίκηση αυτών των νησιών και το ρόλο των ξένων διπλωματών, κυρίως, όμως, παρουσιάζει το δυναμικό που διαθέτουν μια σημαντική παράμετρο, αν ποτέ η Γαλλία αποφάσιζε να ωθήσει σε εξέγερση τους υποδούλους Έλληνες.

Το τρίτο δοκίμιο αναφέρεται στη Φιλική Εταιρεία και απαντά σε ένα ερώτημα, για το οποίο έχει γυθεί πολύ μελάνι: Ποια ήταν η ιδρυτική τριάδα της Εταιρείας, που συστάθηκε στην Οδησό, φθινόπωρο του 1814; Για να ακριβολογήσει, δεν απαντά, αφού, όπως διαπιστώνει ο μελετητής, "σημεία, όπως διαπιστώνει ο μελετητής, ο έλλειμμα επαρκών ιστορικών τεκμηρίων εξακολουθεί να υπάρχει". Ωστόσο, ποιοικεί το ερώτημα δια της απόπου απαγωγής και διερευνά το κατά πόσο, το ότι, η Εταιρεία συστάθηκε στον συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Πρώτος ιστορικός της Φιλικής Εταιρείας είναι ο αγωνιστής και γραμματέας του Δημοτηρίου Υψηλάντη Ιωάννης Βασιλείου ή και Βασιλειάδης, που διέπρεψε ως δημοσιογράφος με το ψευδώνυμο Ιωάννης Φιλήμων. Εν μέρει, της δημοσιογραφικής του δράσης, εκδόθηκε το 1833 στο Ναύπλιο της εφημερίδας «Χρόνος» και, το 1838, στην Αθήνα, του

«Αίωνα», συνέγραψε το «Δοκίμιον Ιστορικών της Φιλικής Εταιρείας». Εκεί ορίζεται η ιδρυτική τριάδα της Εταιρείας. Εκτός των δυο αναμφισβήτητων πρωτεργατών, Νικόλαο Σκουφά και Αθανάσιο Τσακάλωφ, ως τρίτος προτείνεται ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος, στον οποίο η μαρτυρία και στηρίχθηκε ο Φιλήμων. Το «Δοκίμιο» προκάλεσε το μένος του

Εμμανουήλ Ξάνθου, που απάντησε με την «Απολογία» του, διεκδικώντας την τρίτη θέση. Ο Φιλήμων επαληθώς απολογούμενος από τις σπινές της εφημερίδας του, ενώ ο Αναγνωστόπουλος ανατιπίστηκε και ο Ξάνθος τον απέκρουσε με τα «Απομνημονεύματά» του. Φάνηκε, μάλιστα, να κερδίζει την επίμαχη θέση στην τριάδα, λόγω και του εύρους της μαρτυρίας του. Το 2002, στα «Απομνημονεύματά» του προστέθηκε η τρίτη έκδοση του Αρχείου του, με πρόλογο του Ι. Κ. Μαζαρανόπουλου. Ο Φιλήμων επανέχεται αλλάζοντας διπλωματικά τις διαπισώσεις και πληθαίνοντας τα ιδρυτικά μέλη. Ωστόσο, ουσιαστικά, παραμένει με την απορία, δεδομένου ότι η πρώτη διμάδα δεν κατέθεσε ποτέ τη μαρτυρία της: ο Σκουφάς γιατί αναχώρησε νωρίς, ο Τσακάλωφ γιατί μέχρι τέλους προτίμησε να σιωπήσει. Σιωπή, που η καινούρια υπόθεση εργασίας του Σβολόπουλου, θα λέγαμε ότι, εν μέρει, ερμηνεύει. Αν δεχτούμε ότι η ιδρυτική της Εταιρείας είναι μια μεταγενέστερα δημοσυρηγμένη εικόνα προς ισχυροποίηση αυτής της μυστικής οργάνωσης, η μαρτυρία του Τσακάλωφ θα διέλυε μέρος της αίγλης της. Κατ' αυτήν την εκδοχή, η διμάδα Σκουφάς - Τσακάλωφ επεξεργάστηκε την ιδέα στη Μόσχα και μετά, πρώτα στην Οδησό και ύστερα στην Κωνσταντινούπολη, μήπως τα πρώτα μέλη: ένα, δύο έως και δώδεκα, σύμφωνα με τον συνθηματικό κατάλογο του 1818, όπου ως τρίτος φερόταν ο Νικόλαος Γαλάτης, που κλήθηκε αποδοκιμαστικά και την δικαιοσύνη του οφείλουσε στο τελευταίο βιβλίο του Ελευθέριου Μωραϊτίδη-Πατριάρχου.

Η δικαιοσύνη ενός επαρκέστερου προσώπου της Επανάστασης, του Αλέξανδρου Υψηλάντη, επιχειρεί ο Σβολόπουλος στο τελευταίο δοκίμιο, επανεκτιμώντας την εξέγερση στις παραδουλομένες ημερομηνίες. Ουσιαστικά, εντυπώνει στην προσωπικότητα του Υψηλάντη, προσπαθώντας να ερμηνεύσει τις ελλογές του με βάση τον ευρύτερο ορίζοντα σύλληψης του ελληνισμού από τους Φαναριώτες. Στις σχέσεις ρήξης του Υψηλάντη με δυο ηγετικές φυσιογνωμίες της εποχής επικεντρώνεται ο μελετητής, για να δείξει, διά της αντιθέσεως, τη διατήρηση του βαθιά ρομαντικού, εθού και παρορμητικού, πνευματικού ιδιοσυγκρασίας: τον ρομάντο οπλαρχηγό Τουντόρ Βλαδιμύρεσκου και τον Ιωάννη Καποδίστρια, που ακολουθήσει, μέχρι τέλους, μια μετροπαλή στάση. Στο προτελευταίο δοκίμιο του τόμου και το μόνο αδημοσίευτο, ο μελετητής επανέχεται "στο ιδεολογικό στίγμα" του Καποδίστρια. Τελικά, ο πρώτος κυβερνητής της Ελλάδος διεκδικεί στρατιωτικές επιτυχίες, μέτρα εσωτερικής ειρή-

νευσης και κυρίως επιτυχίες διπλωματικές διαπραγματεύσεις. Ένα άλλο δοκίμιο του τόμου, αφορά το τρίτο μεγάλο συνέδριο των Δυνάμεων της Πενταπλής Συμμαχίας στην πόλη του Λάμπιας, που είχε διενεργηθεί για να κατοχυρωθούν οι αρχές των νομοτήτων και της ισορροπίας των Δυνάμεων και στο οποίο συμμετείχε ο Καποδίστριας. Η είδηση για την ένοπλη εξέγερση του Υψηλάντη στη Μολδαβία έφτασε στο Συνέδριο στις 19 Μαρτίου 1821, φέρνοντας σε διασχερή θέση τη Ρωσία, καθώς υπήρχε η φήμη ότι υποστήριζε τους Έλληνες. Γι' αυτό και ο τσάρος Αλέξανδρος Α', που παρευρισκόταν, έπρεπε να διαβραβωθεί περί του αναθέτου τον αυτοκρατορικό καγκελάριο Μέττερνιχ, τον αποκαλούμενο και "αμοιηλάτη της απολιταρχικής Ευρώπης", πως είναι σίγουρος ότι η ελληνική υπόθεση θα έχει την ίδια κατάληξη με εκείνες του Πασβάνογλου και του Αλή Πασά. Πάντως, στη διάρκεια του Συνεδρίου "ούτε μια φωνή δεν ακούστηκε υπέρ των Ελλήνων".

Στο έκτο δοκίμιο, σχολιάζεται η υπόθεση ότι η Ελληνική Επανάσταση αποτελεί γεγονός μεζόνος σημασίας για την ιστορία της Ευρώπης". Διατυπώνεται το κείμενο σε κάποις υψηλότερους τόνους, θα μπορούσε να προσέχεται από ομάδα στην Ακαδημία Αθηνών, πιθανώς, κατά την αναγόρευση του Σβολόπουλου σε μέλος το 2003, καθώς σημάδεψε χρονικά τη δημοσίευσή του στα Πρακτικά του εν λόγω Ιδρύματος. Όπως και να έχει, μεταξεί άλλων, μνημονεύονται δυο διαφορετικές φωνές, που νοηθεύονται δυο επαναστατημένους Έλληνες προς την κατεύθυνση να αραβώσουν πολιτικό λόγο ευφρόνη αποδεκτό και να μεταβούν τον υπέριχο δημοκρατικό ήλιο των πρώτων διακηρύξεων. Είναι αυτές του Καποδίστρια και του Μπάφου. Σχετική "παράφραση" του άγγλου λόφου αποτελεί το αντικείμενο του επόμενου δοκιμίου. Ενώ, ένα εκτενές δοκίμιο, δημοσιευμένο το 1975, αφορά τις εκδηλώσεις του γαλλικού φιλελληνισμού στη διάρκεια της Επανάστασης στο Στρασβούργο και γενικότερα, τις παραρριζίνες περιοχές. Φιλελλήνες, στατιστικά αλλά και μυστικές φιλελεύθερες εταιρείες έσπευδαν με ποικίλους τρόπους σε βοήθεια. Πληροφορίες για τα φιλελληνικά έντυπα που κυκλοφορούσαν, δίνουν οι "καταστάσεις" των αστρονομικών αρχών, που παρακολούθησαν τα τεκταινόμενα εκ του σινέργου σε γηνιαία βάση.

Το τελευταίο δοκίμιο αφορά την απόφαση για την σύσταση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στη σημερινή συγκυρία. Επισήμως, ως ημερομηνία της ίδρυσης προσδιορίζεται η 3η Φεβρουαρίου 1830, όπως ονομαζομένη μεταξύ Ρωσίας, Γαλλίας και Μεγάλης Βρετανίας το πρωτόκολλο του Λονδίνου. Ο μελετητής, ωστόσο, επαίεται στις φράσεις της κυροφώρας του. Στην τελευταία σελίδα, τίθεται και ένα επίμαχο ερώτημα: Κατά πόσο η ανεξαρτησία του νέου κράτους υπήρξε ουσιαστική. Μέχρι τουλάχιστον πόντος, φαίνεται να ισχύει η καταρριπτική απάντηση του ιστορικού, οτι ουδός οι συμβατικές δεσμεύσεις περιόριζαν ουσιαστικά την ελληνική ανεξαρτησία. Σαφνικά, όμως, μέσα από τη δεινή οικονομική κρίση, τον εθνικό οικονομικό έλεγχο (ΑΝΤ) και το ερασιμικό κίνημα Μνημόνιο, περιήλθαμε σε κατάσταση ιδιότυπης πολιορκίας και το ίδιο θέμα τίθεται εκ νέου. Το θέμα, λοιπόν, είναι τώρα τι λέει: "Η, με περισσότερα και πιο εύστοχα λόγια: «... Καλά φαίγαμε, καλά ήφαμε. / Καλά τη φέρματη τη ζωή μας ως εδώ. / Μικροζήμια και μικροκέρδη συμψηφίζοντας. / Το θέμα είναι τώρα τι λέει...» όπως το έθετε πριν σαράντα χρόνια ο Μανώλης Αναγνωστάκης.

M. Θεοδοσοπούλου